

РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розкриваються рівні розвитку (високий, достатньо високий, середній, низький, дуже низький) професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у вищих військових навчальних закладах.

У результаті здійсненого дослідження на сучасному етапі реформування Збройних сил України встановлено, що професійна готовність науково-педагогічних працівників (НПП) загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у ВВНЗ не відповідає вимогам сучасної вищої військової школи і є малоефективною. Вивчення педагогічної діяльності НПП загальновійськових дисциплін, особливо молодих, показує, що вони недостатньо підготовлені до розв'язання навчально-виховних завдань у військово-педагогічному процесі.

Якщо в недавньому минулому професорсько-викладацький склад ВВНЗ готувався на педагогічних факультетах і спеціальних курсах у військових академіях, а також здійснювався певний відбір таких кадрів, то сьогодні спостерігається інша ситуація – фактично відсутня науково обгрунтована система відбору НПП, у тому числі викладачів загальновійськових дисциплін. Атестаційна картка військовослужбовця, в якій міститься оцінка його різнобічних якостей, необгрунтована і не має вироблених критеріїв оцінювання, часто виконується навмання, а також не підходить до НПП. У ВВНЗ практично немає методики реального оцінювання рівня їх професійної готовності до педагогічної діяльності.

Мета статті – обгрунтувати рівні професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у ВВНЗ.

Враховуючи досвід попередників і зміст педагогічної діяльності, нами виявлено, що в залежності від ступеня розвитку здатностей і вмінь НПП, рівень його професійної готовності може бути високим, достатньо високим, середнім, низьким і дуже низьким (початковим). Це підтверджується дослідженнями учених. Так, в оволодінні педагогічною майстерністю автори підручника "Педагогічна майстерність" виокремлюють чотири рівні: елементарний, базовий, досконалий і творчий [1: 37]. Елементарний рівень характеризує лише окремі якості професійної діяльності, базовий – володіння основами педагогічної майстерності, досконалий вирізняється "чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діяльнісною взаємодією в спілкуванні, творчий – ініціативністю та творчим підходом до організації педагогічної діяльності" [1: 37].

Н.В. Кузьміна обгрунтовує п'ять рівнів сформованості різних педагогічних умінь. У цій класифікації найнижчим рівнем є репродуктивний, на якому педагогічна діяльність викладача полягає у передачі учням тих знань, які отримав він сам. На другому – адаптивному рівні – він починає передавати знання, перетворюючи їх з метою зробити доступними для інших. На наступних рівнях – локально-моделюючому і системно-моделюючому – знання і досвід передаються педагогом у більш-менш широкій системі. На найвищому – п'ятому рівні – він здатний моделювати і формувати не тільки систему знань, але й на їх підставі керувати поведінкою учнів, тобто вирішувати не тільки дидактичні, але й виховні завдання [2]. Цю ж точку зору обстоює і В.В. Ягупов [3: 308-309].

Проте тут потрібно сказати, що змістовно професійна готовність НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності виражається через сукупність умінь і здатностей. Саме вміння і здатності є тими інтегрованими утвореннями, які вбирають у себе психолого-педагогічні знання і навички, здібності, особистісні якості й настанови.

Здатність є більш широким поняттям, ніж здібність, оскільки поєднує здібності, як природний нахил (обдарування, талант), можливості та вміння. "Здатний" тлумачиться як такий: "1. ...Який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином. ...придатний для кого-, до чого-небудь, на щось, годящий. 2. Який має здібності; обдарований" [4: 360]. У підручнику "Педагогічна майстерність" мова також йде про вміння і здатність учителя [1]. У ньому вказано на те, що здібності залежать від "особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності" [1: 35-36]. Але всі ці здібності визначаються через здатності [1: 35-36].

На нашу думку, можна мати здібності, проте, наприклад, через відсутність вольових якостей, особистісну неорганізованість не змогти їх реалізувати, тому слід говорити про здатності. Відповідно, професійна готовність НПП загальновійськових дисциплін виявляється через педагогічні вміння й здатності, які розкриваються через сукупність педагогічних дій та операцій, що спрямовані на вирішення педагогічних завдань. "Педагогічне завдання треба розуміти як систему особливого роду, що становить собою основну одиницю педагогічного процесу. Вона має ті самі компоненти, що і сам педагогічний процес: педагоги, вихованці, зміст і засоби. Однак педагогічне завдання як систему можна подати і таким чином, що її обов'язковими компонентами є початковий стан предмета завдання; модель стану, який вимагається (вимоги завдання)" [5: 337]. На підставі цього вчені роблять висновок: "Під педагогічним завданням, таким чином, слід розуміти осмислену системну педагогічну ситуацію з привнесеною в неї метою в зв'язку з необхідністю пізнання та перетворення дійсності. Вона є результатом усвідомлення суб'єктом мети освіти та умов її досягнення в педагогічній ситуації, а також необхідності виконання професійних дій і прийняття їх до виконання" [5: 337].

На думку В.О. Міжерікова та М.М. Єрмоленка, "педагогічне завдання є частиною педагогічної дійсності, і поза залежністю від рівня узагальненості педагогічного завдання цикл його розв'язання зводиться до тріади "мислити-діяти-мислити" і збігається з компонентами педагогічної діяльності та відповідними їм уміннями" [7: 65].

Процес опанування діяльністю складається з оволодіння цільовими діями, операційним складом дій, принципами вибору способів дій на підставі орієнтованої основи дій, усвідомлення способів дій. Уміння й здатності припускають застосування теоретичних знань на практиці. Через педагогічні вміння й здатності реалізуються психолого-педагогічні знання про сутність, принципи і методи навчання й виховання курсантів, практичні дії щодо організації педагогічного процесу, а також теоретичні знання із загально-військових дисциплін. Наприклад, для успішного проведення навчального заняття з курсантами необхідно досконало володіти спеціальними знаннями із загальновійськового предмета, глибоко знати теорію пізнання, вміло застосовувати психолого-педагогічні знання про сутність, принципи, форми організації та методи навчання, а також про конкретні методи вивчення цього предмета.

Безумовно, рівень уміння відбирати навчальний матеріал, перетворювати матеріал науки в дидактичний матеріал навчального предмета знаходиться в прямій залежності від якості знань основ самої науки. У педагогічних уміннях реалізуються як психолого-педагогічні знання про мету, завдання, принципи, сутність навчання й виховання, так і знання про способи організації військово-педагогічного процесу.

І.В. Соколова вказує на те, що "готовність до розв'язання педагогічних задач на високому рівні майстерності визначається і забезпечується комплексом психолого-педагогічних умінь згідно з особливостями діяльності педагога" [8: 443]. Наприклад, уміння планувати лекційне навчальне заняття передбачає послідовне виконання таких дій: вивчення літератури з цієї проблеми, її диференціацію, визначення навчальної мети заняття, розроблення плану заняття, а потім і змісту (добір матеріалу, його структурування на доцільні пізнавальні блоки, опрацювання визначень і понять, виділення матеріалу, який важко засвоюється, матеріалу для самостійної роботи та ін.); вибір оптимальних методів навчання в ході заняття (виділення методів перевірки знань, навичок, умінь і методів вивчення нового матеріалу, його закріплення вдома; прийомів індивідуального підходу до курсантів тощо); розподіл навчального часу на окремі види роботи; підготовка навчальних і наочних посібників (підбір ілюстративного матеріалу, науково-популярної літератури для позааудиторного вивчення, підготовка матеріалу для самостійної роботи курсантів, демонстрацій).

Уміння й здатність НПП виконувати виховний вплив спираються не тільки на психолого-педагогічні знання про сутність, принципи виховного процесу, методи виховання тощо, але й на знання із суспільно-політичних дисциплін. Так, якісна його робота з морального, національного, естетичного, військового виховання курсантів базується й на їхніх філософських знаннях. Розв'язання завдань виховання в курсантів свідомої військової дисципліни вимагає глибокого знання таких філософських категорій, як "воля" і "необхідність", розуміння сутності дисципліни.

Процес формування педагогічних умінь і здатностей вимагає оволодіння зовнішнім (предметним) і внутрішнім (ідеальним) аспектами педагогічної діяльності. Зовнішня предметна діяльність НПП має випереджатися внутрішньою (ідеальною), тобто має здійснюватися осмислення мети дій, очікуваних результатів, передбачуваних дій, умов їхнього виконання.

Свідомі дії, вважав О.М. Леонтьєв, це "процес, підпорядкований свідомій меті, що приводить до прогнозованого результату" [6: 105]. І далі: "Разом із народженням дії, цієї головної "одиниці" діяльності людини, виникає й основна, суспільна за своєю природою "одиниця" людської психіки – розумний зміст для людини того, на що спрямована її активність..." [6: 211]. Адже кожне педагогічне вміння і здатність можуть розглядатися як певна сукупність інтелектуальних і практичних дій, цілеспрямованих і взаємозалежних, які виконуються в певній послідовності. І хоча зміст кожного педагогічного вміння і здатності є відносно стійким, виконання кожної дії у практичній діяльності НПП залежить від конкретних умов і, отже, має нестандартний характер, що зумовлюється творчим характером педагогічної праці. "Свідомо педагогічна дія – це проєктована, прогнозована дія, заснована на осмисленні її мети, способів виконання, принципів вибору цих способів. Саме глибока теоретична основа додає педагогічним умінням цілеспрямований, свідомий характер" [9: 78].

На цій основі професійну готовність НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності слід вважати цілісним внутрішнім особистісним утворенням, яке є похідним від інтегрованої єдності його теоретико-педагогічних і практично-педагогічних умінь, а також військово-спеціальних, моральних, психологічних і фізичних здатностей розв'язувати завдання педагогічної діяльності у ВВНЗ щодо підготовки офіцерських кадрів. Виходячи з цього, теоретико-педагогічну та практично-педагогічну готовність НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності можна визначати та оцінювати через відповідну сукупність умінь, а військово-спеціальну, моральну, психологічну та фізичну готовності – через сукупність здатностей, що поєднують особистісні здібності, якості, знання, навички і вміння в процесі розв'язання навчально-виховних завдань.

Для розроблення методики оцінювання рівня професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності нами використана інтервальна шкала. У цьому випадку кожний наступний варіант відповіді наділяється значенням "вище" (або "нижче"), "більш" (або "менш") та ін. Але ми передбачили та обґрунтували, що інтервал між варіантами відповідей наближається до рівного значення. Для того, щоб чіткіше показати відмінність, він становить 2 бали, тому кожному варіанту відповіді на порядок нижче відповідає й кількість балів, яка менша від попереднього на 2 бали. У нашій методиці різним твердженням про рівень

розвитку вмінь і здатностей НПП відповідає така кількість балів: високий – 10 балів; достатньо високий – 8 балів; середній – 6 балів; низький – 4 бали; дуже низький (початковий) – 2 бали.

На підставі загальної суми балів із кожного виду готовності визначається коефіцієнт професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності, який є числом, що виражає рівень розвитку всієї сукупності теоретико-педагогічних, практично-педагогічних, військово-спеціальних, фізичних, моральних і психологічних умінь та здатностей.

Коефіцієнт професійної готовності до педагогічної діяльності ($K_{n\phi z}$) є середньоарифметичним суми таких коефіцієнтів: теоретико-педагогічної (K_{mnz}), практично-педагогічної (K_{pnz}), військово-спеціальної ($K_{всз}$), фізичної ($K_{фz}$), моральної і психологічної (K_{mnz}) видів готовності (1):

$$K_{n\phi z} = \frac{K_{mnz} + K_{pnz} + K_{всз} + K_{фz} + K_{mnz}}{5} \quad (1)$$

При визначенні коефіцієнта будь-якого виду готовності до педагогічної діяльності враховується вагомість кожного вміння та здатності. Для цього враховується вся сукупність умінь і здатностей, яка визначає цілісну професійну готовність НПП загальновійськових дисциплін до цієї діяльності. У нашій цілісній методиці така сукупність становить 300 умінь і здатностей, у тому числі кількість умінь, які відображають теоретико-педагогічну готовність, становлять 80, практично-педагогічну готовність – 130, військово-спеціальну готовність – 30, моральну і психологічну готовність – 45, фізичну готовність – 15.

Тоді загалом коефіцієнт будь-якого виду готовності до педагогічної діяльності (K_z) знаходиться у межах (2):

$$K_z = \frac{Q_{min}}{m} \div \frac{Q_{max}}{m} \quad (2),$$

де Q_{min} – це мінімально можлива сума балів (потенціалу), якщо рівень розвитку кожного вміння (здатності) буде оцінено як "дуже низький (початковий)"; оскільки цьому рівню відповідає 2 бали, то $Q_{min} = 2 \cdot N$ (N – кількість умінь або здатностей у конкретній методиці);

Q_{max} – це максимально можлива сума балів (потенціалу), якщо рівень розвитку кожного вміння (здатності) буде оцінено як "високий"; оскільки цьому рівню відповідає максимальна кількість балів – 10, то $Q_{max} = 10 \cdot N$ (N – загальна кількість умінь (здатностей) відповідно до методики оцінювання певного виду готовності до педагогічної діяльності);

m – це загальна кількість умінь і здатностей, яка відображає цілісну професійну готовність до педагогічної діяльності. У нашій методиці $m = 300$.

Такий підхід до визначення коефіцієнта цілісної професійної готовності до педагогічної діяльності чи будь-якого виду готовності НПП до педагогічної діяльності враховує вагомість кожного вміння (здатності). Так рівень професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності буде: дуже низьким (початковим) при $0,4 \leq K_{n\phi z} \leq 0,72$; низьким при $0,721 \leq K_{n\phi z} \leq 1,04$; середнім при $1,041 \leq K_{n\phi z} \leq 1,36$; достатньо високим при $1,361 \leq K_{n\phi z} \leq 1,68$; високим при $1,681 \leq K_{n\phi z} \leq 2$.

Нами розроблені критерії оцінювання рівня розвитку професійної готовності НПП до педагогічної діяльності, які визначаються: 1) наявністю відповідної сукупності умінь і здатностей; 2) ступенем їх розвитку і сформованості, що виявляється у розв'язанні НПП різноманітних педагогічних завдань у ході здійснення навчально-виховного процесу у ВВНЗ (див. табл. 1).

Так, дуже низький (початковий) рівень професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності відображає відсутність у них необхідних умінь і здатностей, що, фактично, не дозволяє їм якісно розв'язувати педагогічні завдання та досягати поставлених педагогічних цілей.

Низький рівень професійної готовності НПП загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності відображає відсутність у них глибоких науково обґрунтованих психолого-педагогічних знань, а також недосконалість умінь і здатностей, їх низьку ефективність при розв'язанні педагогічних завдань у ході навчально-виховного процесу.

Середній рівень професійної готовності НПП до педагогічної діяльності відображає середню стійкість, надійність та ефективність умінь і здатностей, тобто використання не досить точних наукових психолого-педагогічних умінь, але таких, які дозволяють розв'язати певну кількість педагогічних завдань у ході навчальних занять і реалізації виховних заходів та ін.

Достатньо високий рівень професійної готовності НПП до педагогічної діяльності відображає достатньо високу стійкість, надійність та ефективність умінь і здатностей, їх правильне, доцільне застосування при розв'язанні будь-яких педагогічних завдань у ході всіх навчальних занять; реалізацію в процесі навчальних занять і виховних заходів відомих наукових психолого-педагогічних знань, нових підходів, ідей, форм і методів та ін.

Таблиця 1

Критерії визначення рівня розвитку конкретних педагогічних умінь і здатностей у НПП загальновійськових дисциплін

Рівень розвитку вміння, здатності	Характеристика ступеня досконалості, міцності, глибини і надійності сформованого вміння та здатності в НПП загальновійськових дисциплін	Бали
1	2	3
Високий	Уміння і здатність характеризуються: високою якістю, стійкістю, надійністю та ефективністю; творчим застосуванням при розв'язанні будь-	від 10 до

	яких педагогічних завдань і в ході всіх навчальних занять; всебічністю, глибиною й широтою розвитку; втіленням глибоких наукових психолого-педагогічних знань та набутих навичок, а також інновацій; твердістю в будь-яких ситуаціях; бездоганністю, чіткістю і доцільністю; недопущенням жодної помилки; логічністю, чіткою структурованістю; швидкістю та якістю, найменшими матеріальними, часовими та енергетичними витратами; високим рівнем технологічності, оригінальності; повною контрольованістю; цілеспрямованістю.	8,1
Достатньо високий	Уміння і здатність характеризуються: достатньо високою стійкістю, надійністю, ефективністю; правильним застосуванням при розв'язанні будь-яких педагогічних завдань і в ході всіх навчальних занять; втіленням відомих наукових психолого-педагогічних знань та набутих навичок; чіткістю та доцільністю; допущенням 1-3 несуттєвих помилок, які не впливають на ефективність розв'язання педагогічних завдань; досить визначеною структурованістю, логічністю; досить високим рівнем якості; досить високим рівнем технологічності; досить сформованою контрольованістю; керованістю, цілеспрямованістю.	від 8 до 6,1
Середній	Уміння і здатність характеризуються: середньою стійкістю, надійністю та ефективністю; втіленням у ньому старих або не досить точних науково-педагогічних знань і набутих навичок; застосуванням при розв'язанні значної кількості педагогічних завдань у ході навчальних занять і реалізації виховних заходів; допущенням 4-6 несуттєвих помилок, які трохи знижують ефективність розв'язання педагогічних завдань, але в цілому дають можливість досягти поставлених цілей; середнім рівнем технологічності; помірною контрольованістю.	від 6 до 4,1
Низький	Уміння і здатність характеризуються: відсутністю постійної стійкості та надійності; недосконалістю; низькою ефективністю; відсутністю в них глибоких науково обґрунтованих психолого-педагогічних знань; низькою ефективністю при розв'язанні педагогічних завдань у ході навчально-виховного процесу; низькою періодичністю застосування, неточністю, допущенням суттєвих помилок, які значно знижують ефективність розв'язання педагогічних завдань і досягнення поставлених цілей; безсистемністю; низьким рівнем технологічності; низьким рівнем самоконтролю.	від 4 до 2,1
Дуже низький	Уміння і здатність характеризуються: відсутністю в них психолого-педагогічних знань і навичок; відсутністю ефективності; систематичним допущенням суттєвих помилок, які, фактично, не дозволяють якісно розв'язувати педагогічні завдання і досягати поставлених педагогічних цілей; відсутністю технологічності, логічності, обґрунтованості; хаотичністю, недоцільністю.	2

Уміння і здатності при високому рівні професійної готовності НПП загальношкільських дисциплін до педагогічної діяльності характеризуються високою якістю, стійкістю, надійністю та ефективністю; їх творчим застосуванням при розв'язанні будь-яких педагогічних завдань у ході всіх навчальних занять; всебічністю, глибиною і широтою розвитку; застосуванням глибоких наукових психолого-педагогічних знань та набутих навичок, а також інновацій; твердістю, доцільністю, логічністю, структурованістю, високим рівнем технологічності й оригінальності та ін.

Отже, ми розкрили, що професійна готовність НПП загальношкільських дисциплін до педагогічної діяльності має різні рівні свого розвитку: дуже низький (початковий), низький, середній, достатньо високий, високий. Кожен рівень професійної готовності НПП до педагогічної діяльності у ВНЗ характеризується ступенем розвитку певної сукупності вмінь і здатностей, які її відображають. З практичної точки зору це дає можливість не лише розробити заходи для цілеспрямованого професійного розвитку НПП загальношкільських дисциплін, але і доцільно призначити їх на посади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогічна майстерність: Підручник для вищих пед. навч. закладів / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
3. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
5. Педагогіка: Учеб. пособие / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – 4-е изд. – М.: Школа-Пресс, 2002. – 512 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

7. Мижериков В.А., Ермоленко М.Н. Введение в педагогическую профессию: Учеб. пособие. – М.: Издат. центр "Академия", 1999. – 298 с.
8. Соколова І.В. Технології організації методичної роботи у вищому закладі освіти // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алескюк, П.М. Воловик, І.О. Кульчицька, Л.Є. Сігаєва, Я.В. Цехмістер та ін. – К.: ВІПОЛ, 2001. – С. 400-457.
9. Абдуллина О.А. Проблема педагогических умений в теории и практике высшего педагогического образования // Советская педагогика. – 1976. – № 1. – С. 76-84.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Vavryk R.V. Уровни профессиональной готовности преподавателей общевоинских дисциплин к педагогической деятельности.

Раскрываются уровни развития (высокий, достаточно высокий, средний, низкий, очень низкий (начальный) профессиональной готовности преподавателей общевоинских дисциплин к педагогической деятельности в высших военных учебных заведениях.

Vavryk R.V. General Military Subjects Teachers' Professional Readiness Levels to Pedagogical Activities.

The development levels (high, adequately high, middle, low, very low (or a beginner's level) of general military subjects teachers' professional readiness to their professional activities at higher military educational institutions are considered.